

formu sofistikované gramatiky, jak v prostředí společností vědění operovat, jak vědění prezentovat a jak například veřejně posílit přednosti či potlačit nedostatky nových technologických či medicínských objevů. Ilustraci v tomto případě může nabídnout symbolická reprezentace genetického inženýrství coby dominantního explikačního rámce pro vysvětlování řady nejen individuálních zdravotních potíží, ale i psychických a sociálních problémů.

Poslední kritická poznámka se týká Stehrova negativního přístupu k rigidním sociologickým metanaracím. Na jedné straně je odmítá jako zjednodušující a pro stávající sociální realitu nedostatečné nástroje, na straně druhé na ně sám v díle odkazuje, byť tak nečiní nutně explicitně. Kategorie národního státu tak Stehrovi například umožňuje hovořit o národní identitě mobilizující občanskou aktivitu, diferenciaci společenských sfér, i když o ní takto nehovoří. Nabízí pak přehlednou deskripci procesu, v němž se z vědění stává předmět regulace a řízení a produkt vědění překračuje hranice vědy a dostává se do sféry politiky, ekonomie či vzdělávání.

Stehrovo dílo je přínosné díky své aktuálnosti a díky svému syntetizujícímu a komplexnímu přístupu. Hovoří tak o přechodu od společnosti, v níž se věci pouze dějí, ke společnosti, v níž jsou věci přiměny k tomu, aby se dály. Společnosti vědění jsou, jak Nico Stehr poznamenává, výsledkem lidského jednání, nikoli lidského záměru a plánování. Věda a technologie dnes nejsou jen klíčem k otevírání tajemství světa, ale i součástí světa. Vědění samotné a jeho význam do dění větší jas nepřináší. Inherentní součástí rozhodovacích procesů v pozdně moderních společnostech je tak nevědomost a nepředpověditelnost, a s tím i nejistota. Taková je vize společností vědění, již představuje Nico Stehr v knize, která má více dimenzí analýzy a jež nabízí řadu podnětných postřehů jak pro vědění sociologické, tak i politologické a enviromentální.

van der Laan, Geert: Otázky legitimity sociální práce.

Albert Boskovic a Zdravotně sociální fakulta Ostravské univerzity, 260 stran, 1998.

ISBN 80-85834-41-3.

Libor Ždánský

Téma legitimity sociální práce je stejně tak důležité, jako na českém knižním trhu nezpracované. Českým sociálním pracovníkům a vůbec všem, kteří se nějak zabývají sociální prací, nabízí kniha *Otázky legitimity sociální práce* témata legitimacy, profesionalizace, profesní identity promyšlené s využitím zkušeností ze sociální práce v Nizozemsku prakticky od padesátých let 20. století po současnost. Autor knihy Geert van der Laan, profesor sociální práce na univerzitě v Utrechtu, popisuje jednotlivé tendence prosazující se v nizozemské sociální práci v závislosti na společenském klimatu. Jestliže šedesátá a sedmdesátá léta kladla v prostředí relativní štědrosti státu důraz na témata „emancipace“, „komunikace“ a „demokratizace“, v osmdesátých letech se spolu s šetřením v sociální oblasti začalo hovořit o „efektivitě“, „úspěšnosti“ a „soutěži“ s požadavky na výsledek práce jako kvantifikovatelný „produkt“. Od sociální práce jako procesu učení směrem k emancipaci klienta tedy došlo k posunu spíše k materiální jednorázové pomoci, jejímž úkolem bylo přinášet objektivizovatelné produkty služeb, a společenská angažovanost sociální práce se ocitla spíše na okraji. Tento příklon

k takzvané „Nové věcnosti“ v podobě víceméně manažerského slovníku a výrazněji tržního strukturování sociální oblasti způsobil podle Laana významné problémy v identitě sociálních pracovníků a legitimaci profesního jednání. I když se sociální práce a její instituce v České republice začaly zcela zásadně přetvářet teprve před čtrnácti lety, základní dilema sociální práce, které Laan popisuje na příkladu konkrétního sociálního pracovníka, zůstává i v českých podmínkách v podstatě totéž. Je jím imanentní rozpor mezi sociální prací jako tou, která plní společenskou objednávku, a sociální prací, která je obhájcem vytlačovaných či znevýhodňovaných skupin lidí v daném státě. Tyto dvě perspektivy tvoří základní ambivalenci sociální práce, která se jednak musí vyrovnávat s požadavky na vnější legitimaci dané instituce a současně pak s vnitřními hodnotami klientů, kterým pomáhá. Sociální pracovníci musí brát vážně způsob uvažování klientů a jejich požadavky a cíle, ale i požadavky existujícího společenského prostředí a jeho norem. Způsob legitimize jednání sociálních pracovníků vůči klientům, profesním kolegům, financujícím složkám a veřejnému mínění se snaží autor důsledně osvětlovat z vnitřní i vnější perspektivy, resp. z perspektivy jednání a perspektivy systémové. Z vnější perspektivy vystupuje do popředí snaha jednotlivých pomáhajících institucí – u nás zejména občanských sdružení vzniklých po roce 1989 – o uznání statusu profese a jejich institucí, z vnitřní perspektivy jednání těchto institucí pak převládá solidarita s postiženými a idea pomáhání. Základní otázka knihy „do jaké míry je možné legitimovat profesionální model sociální práce“ (s. 18), promýšlí Laan na pozadí tří vzájemně propojených témat: 1) na problematičnosti vztahu mezi materiální a nemateriální pomocí a z tohoto vztahu vyplývající podoby identity sociální práce, 2) na spojení mezi reprofesionalizací a tendencí ke komercializaci, 3) na platnosti souvislosti mezi profesionalizací a ukázkováním. Tato témata rozpracovává Laan na pozadí opozičních teoretických typů dvou vlivných filozofů, respektive sociologů druhé poloviny 20. století Jürgena Habermase a Michela Foucaulta: jako zastánce rozumné modernizace a moderny jako nedokončeného projektu na jedné straně a představitel postmoderní kritiky s důrazem na nebezpečí utajovaných mocenských, skrytých manipulujících strategií na straně druhé. Jestliže u Foucaulta využívá Laan zejména jeho ideu moci diskurzu, který formuje sociální aktéry k zaujetí určitých, v sociální realitě již daných struktur myšlení, mluvení, čtení a chování, ústřední pojmy Habermasovy teorie komunikativního jednání mu slouží k vymezení jednak strukturálního pozadí sociální práce, která se pohybuje v oblasti „životního světa“ jako prvotní půdy, ze které je sycen každodenní svět sociálních pracovníků i jejich klientů, jednak „systému“ moderního industriálního kapitalismu, moci byrokratické a peněz. S využitím Habermasovy terminologie se snaží Laan formulovat svou (habermasovskou) víru v komunikaci, domlouvání se, dialog, který na základě „rozumného“ pozměňuje či mění daná pravidla systému tak, aby lépe vyhovovala. Pomoc při řešení životních potíží klienta je možná pouze v existujícím společenském rámci, jenž tvoří objektivní předpoklady (a překážky) k zakotvení klientů v „okolnostech jejich vlastního života“. Jak Laan podotýká, vzhledem k masové nezaměstnanosti se objektivní předpoklady pomoci staly v posledních dvaceti letech pro sociální práci velice nevýhodnými. Jakýmsi Laanovým poselstvím tak je jeho apel na to, že sociální pracovník musí přijmout nesnadnou ambivalenci své práce a neustále znovu hledat správnou míru mezi emancipací a ukázkováním, porozuměním a mocí, které jsou rámcem jeho profesionality a vnitřní a vnější legitimacy jeho práce. Akceptováním ambivalence a zodpovědnou snahou se s ní naučit zacházet může sociální pra-

covník zabránit jak útěku do „systému“ (Nová věčnost), tak i do „životního světa“ (terapeutizace). Laan stanovuje kritérium uvážlivé pomoci, která spočívá v existenci plynulého přechodu mezi „třemi světy“: instrumentálním zjišťováním pravdy skutečností v objektivním světě, morálními úvahami o správnosti norem v sociální oblasti a konečně hodnocením opravdovosti vyjádření vlastní identity. Široké pojetí racionality znamená pro Laana možnost racionální výměny myšlenek a z toho vyplývající možnost kritiky nároků na platnost v normativní i subjektivní oblasti. Tímto postojem Laan zachovává pro sociální práci politizující roli – úlohu politického aktéra. K tomu je však zapotřebí, aby sociální pracovníci byli schopni zvolit odpovídající formu diskuse. Kvalitu sociální práce lze z tohoto pohledu definovat jako míru, v níž je sociální pracovník kompetentní orientovat se mezi jednotlivými nároky na platnost a plynule mezi nimi přecházet. Problém v sociální práci nastává tehdy, když nejsou sociální pracovníci kompetentní ve všech třech rovinách a dochází k redukčním formou terapeutizace a moralizace (60. a 70. léta) či komercializace (80. léta). Pokud jedna z rovin překročí svou oblast, je znemožněn volný přechod mezi kognitivními, normativními a expresivními aspekty ve vztahu mezi klientem a pracovníkem poskytujícím pomoc i mezi pracovníky organizace navzájem. I když se autor knihy přiznává k sympatiím k podobě sociální práce v 60.–70. letech 20. století, tvrdí zároveň, že se nemusíme vracet k „totální otevřenosti“ tehdejší doby, kdy všechny nároky na platnost názorů, norem a standardů ze strany klienta i sociálního pracovníka byly pokládány v zásadě za pravdivé, správné a především opravdové. Příklání se však k názoru, aby si pomoc udržela svůj „měkký“ (terapeutický, resp. nemanadžerský) charakter a vždy znovu bylo zvažováno, zda riskovat proces odcizování mezi klientem a pomáhajícím. Instrumentální aspekt kvality sociální práce má spočívat v tom, jakou měrou je klient vpraven do situace, v níž bude zase moci ovlivňovat okolnosti svého života. V této souvislosti Laan používá termín „komunikativní využití strategických prostředků“. Tím se dostáváme k nejspornějšímu bodu Laanovy knihy: zatímco autor prakticky využívá Habermasovu terminologii, pracuje s tezí o kolonizaci „životního světa“ „systémem“, definici „sociální situace“, typologií „sociálního jednání“ či „typů interakce“, jde u Habermase o ideální modelové typy a ideální situace, které reálně neexistují a jež mu slouží jako weberovské ideálně typické modely jednání (z kterých koneckonců Habermas vychází a dále je rozpracovává a doplňuje). Pro českého čtenáře je tato aplikace přinejmenším nezvyklá, nicméně Laan se ve své knize odvolává na rozsáhlou diskusi o sociální práci v Nizozemsku, vedenou právě v těchto termínech. V úvodu Laan k této problematice v krátkém odstavci podotýká, že si je vědom rizik bezprostřední aplikace pojmů s vysokým stupněm abstrakce na konkrétní praktické situace, nicméně chápe tento problém jako zkoušku toho, „jaký přínos mají nejrůznější perspektivy pro osvětlování praktických dilemat“. Nutno podotknout, že pro čtenáře neznalého Habermase je Laanova kniha o to těžší zkouškou, přičemž k orientaci v problematice nepřispívá ani značně nesebejistý překlad Evy Kušové, ani poněkud šroubovaný Laanův jazyk.